

BOSHQARUVDA DEONTOLOGIK YONDASHUV

Abdulxayeva Maxiraxon Boriyxonovna –

A.Avloniy nomidagi pedagoglarni kasbiy rivojlantirish va yangi metodikalarga o‘rgatish milliy tadqiqot instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktab ishini boshqarishda deontologik yondashuvning nazariy jihatlarini muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: maktab, boshqaruv, deontologiya, tizim, kompetentsiya, faoliyat.

ДЕОНТОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД В УПРАВЛЕНИИ

Абдулхаева Махирахон Борихановна -

Независимый научный сотрудник Национального научно-исследовательского института повышения квалификации педагогов и обучения новым методам им. А. Авлони

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические аспекты деонтологического подхода к управлению школой.

Ключевые слова: школа, менеджмент, деонтология, система, компетентность, деятельность.

DEONTOLOGICAL APPROACH IN MANAGEMENT

Abdulkhayeva Makhirakhon Borikhanovna -

Independent researcher at the National Research Institute for Advanced Training of Teachers and Teaching New Methods named after. A. Avloni

Annotation. This article discusses the theoretical aspects of the deontological approach to school management.

Key words: school, management, deontology, system, competence, activity.

Bugungi kunda boshqaruv faoliyatini tizimli yo‘lga qo‘yish ta‘lim sifatini ta‘minlash va samaradorlikga erishish yo‘nalishlardan biri sifatida tadqiq etilmoqda. Mamlakatimizda maktab rahbarlarini kasbiy faoliyatga tayyorlash, ularda boshqaruvga oid ko‘nikma va malakalarini shakllantirish, boshqaruv faoliyatida kasbiy deontologik yondashuv mexanizmlarini takomillashtirishni taqozo etadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 30 maydagi PQ–3755-son “Istiqbolli boshqaruv kadrlarini tanlov asosida tanlab olishning zamonaviy tizimini yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi [1], 2022 yil 28 yanvardagi “ 2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–60-son farmonilari [2] hamda boshqaruv faoliyatiga tegishli boshqa normativ-huquqiy hujjatlar aynan ana shu mexanizmlarni takomillashtirishga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir.

Ilm-fanda ta‘lim tizimida deontologik yondashuv asosida umumta‘lim maktablari rahbarlari va ta‘lim rahbarlarining kasbiy va kommunikativ madaniyatini oshirish muammosining nazariy, metodik va amaliy jihatlarining turli jihatlari talqin etilgan, bir qator ijobiy tajriba to‘plangan. Zamonaviy mehnat bozori sharoitida ta‘lim muassasalari rahbarlarining kasbiy va kommunikativ madaniyati darajasini yuksaltirish maqsadida xodimlar bilan ishlashda ularning shaxsiy, kasbiy, ijtimoiy-moslashuv darajasini takomillashtirishga alohida e‘tibor qaratish zarurligi, boshqaruv faoliyatining samarali bo‘lishi ko‘plab omillarga bog‘liq bo‘lib, “Direktor – o‘qituvchi” o‘zaro hamkorligi jarayonidagi rahbarning o‘z burchlarini anglashi, kasbiy etika qoidalariga rioya qilishi muhimdir.

Burch so‘zi izohli lug‘atda ado etilishi, bajarilishi majburiy bo‘lgan vazifa, majburiyat [5] deb ta‘riflangan. Maktab rahbari burchi – bu pedagoglar va butun jamoia oldidagi mas‘uliyatini anglashni nazarda tutib, undan talab qilinadigan xulq-atvorning axloqiy tamoyillariga asoslanadi. Pedagogik burchning bu xususiyati mas‘uliyat o‘lchovi va uning chegaralari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, uning mazmuni va texnologik jihatlarini nazarda tutadi.

Kasbiy etikaning xususiyatlar umumiy va xususiy xarakter kasb etib, har bir jihati o‘ziga xosligi, bu tomonlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar sohasidagi tomonlarning farqliligi bilan bog‘liq. Aynan shu xolat tengsizlik yaratilishga olib keladi. Professional deontologiya, axloqiy me‘yorlari, mutaxassisning xulq-atvor normalari va qoidalarini nazarda tutadi. Turli mutaxassisliklarga doir ilmiy adabiyotlarning tahliliga ko‘ra etika va deontologiya – tushunchalarning umumiy

jihatlari borligini ko'rishimiz mumkin, biroq bu tushunchalar mazmunan bir-biridan farq qiladi.

"Etika axloq ta'limoti sifatida" sifatida ko'plab soha vakillariga tanish tushuncha sifatida qaralgani holda, "deontologiya" atamasini juda ko'p soha vakillari birinchi marta eshitayotganliklarini ko'rishimiz mumkin. "Deontologiya" atamasi fanga 19-asrda ingliz tadqiqotchisi Jeremi Bentam [4] tomonidan kiritilgan bo'lib, u so'zma-so'z tarjima qilinganda "nima qilish kerakligi haqidagi ta'limot" degan ma'noni anglatadi. Deontologiya tarixiga qaralsa uning uzoq vaqtdan beri mavjud ekanligini hamda u tibbiyot sohasida keng rivojlanganligini ko'rishimiz mumkin. Pedagogik deontologiya boshqa kasbiy deontologiyalar qatorida yuridik, muhandislik, psixologik va hokazolar qatorida yangi ilmiy yo'nalishdir. Pedagogik kadrlarni tayyorlashda pedagogik deontologiyasini shakllantirish ta'lim jarayonini modellashtirish, ishlab chiqish va amalga oshirish orqali amalga oshiriladi

Bunda, ta'lim sifatini boshqarishning barcha yondashuvlarini: pedagogik kadrlarni tayyorlash uchun ta'lim va tarbiya muammolarini hal qilishda tizimli yondashuvni hisobga olish; pedagogik jarayon sub'ektlarining manfaatdor o'zaro ta'siri; tizimli hamda kompleks yondashuv prinsiplariga rioya etish; ta'lim jarayoni mavjudligining eng muhim sharti sifatida ko'rib chiqish kerak.

Har bir maxsus deontologik intizom ikkita komponentga ega: birinchisi kasbiy faoliyat va xulq-atvorga oid normativ hujjatlarga tegishli bo'lsa, ikkinchisi fanlararo aloqaga tegishli bo'lib, har ikkala intizom maktab rahbari faoliyatida muhim ahamiyatga ega bo'lib, uni rivojlantirishga doimiy ehtiyoj mavjud. Maktab direktorining odamlar bilan o'zaro munosabati - bu uning kasbiy mavjudligi, kasbiy o'zini o'zi anglash shakli bo'lib, mutaxassisdan o'z kasbiy nutq madaniyatini doimiy ravishda oshirish zarurligini taqozo etadi.

Ma'lumki, maktab direktorori ta'lim tashkilotida faoliyatni tashkil etish, o'qituvchilarning mehnatidan tortib, texnik xodimlarning vazifalarini bajarishi, buxgalteriya hisobi va boshqalar uchun javobgardir. Umumta'lim maktab

direktorining kasbiy majburiyatlariga quyidagilar kiradi: muassasaning ustavi va qonun hujjatlariga zid bo'lmagan o'quv-tarbiyaviy va tashkiliy-xo'jalik faoliyatini boshqarish; maktab ishini tashkil etish va o'quvchilarni davlat ta'lim standartlari asosida o'qitish; ish jadvallarini, rejalarini, o'quv dasturlarini va boshqalarni tasdiqlash; ta'lim faoliyati davomida o'quvchilar va ta'lim tashkilotlari xodimlarining xavfsizligini ta'minlash uchun shart-sharoitlar yaratish (yong'in xavfsizligi qoidalariga, sanitariya talablariga va boshqalarga rioya qilish); talabalarga ovqatlanish va tibbiy yordam ko'rsatish; ta'lim muassasasining o'qituvchilari va xodimlarini ishga qabul qilish va ishdan bo'shatish, ularning kasbiy mas'uliyatini belgilash, o'qituvchilarning kasbiy o'sishini ta'minlash (o'qituvchilarni qayta tayyorlash, malaka oshirish kurslariga yuborish va boshqalar); pedagogik kengashga rahbarlik qilish; eng yaxshi xodimlarni mukofotlar va mukofotlar bilan taqdirlash; ota-onalar bilan muloqot qilish; hisobotlarni tayyorlash va boshqalar.

Bu jarayon maktab direktoridan [3] o'z kasbiy faoliyatini amalga oshirishda ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarining sha'ni, qadr-qimmatini va ishchanlik obro'sini hurmat qilish hamda pedagogik etika qoidalarini bilish va ularga amal qilishni talab etadi. Qonunning ushbu moddalariga ko'ra maktab rahbarining pedagogik burchi uning o'z vazifalarni bajarishga tayyorligi hamda o'z harakatlari uchun javobgarligini ta'minlashni nazarda tutadi.

F. Vaynert boshqaruv tizimli jarayon ekanligini ta'kidlab, unda quyidagi bir qator talablarga rioya qilishni tavsiya etadi: tizimli boshqaruv: kelajakni ko'ra bilish, maqsadlarga qarab boshqarish, yetakchilik, jamoani shakllantirish; muammolarni hal qilish: a'borotni tahlil qilish, muqobil variantlarni shakllantirish, konseptual egiluvchanlik, qaror qabul qilish; shaxslararo munosabatlar: tinglash, munosabatni tushunish, qo'l ostidagilarga kasbiy yuksalishida ko'maklashish; tezkor samaradorlik: tashabbuskorlik, tezkor nazorat, vakolatlarni taqsimlash, diqqat-e'tiborni jamlash; insonlarga ta'sir qilish: taqdimotlar, o'ziga ishonch, tushuntirish va ishontirish, xarakterlar rejasini tuzish; shaxsiy sifatlar: chaqqonlik,

stresslarga qarshilik ko'rsatish, sifatli ishlash qobiliyati; muhitni hisobga olib boshqarish: tashqi muhitni anglash, siyosiy omillarni tushunish, kasb odobiga rioya qilish, o'z rolini anglash kabilarni ko'rsatadi. Ushbu talablarni hamda jamiyatning boshqaruv jarayoniga qo'yayotgan talablarini uyg'unlashuvi maktab rahbarlaridan quyidagi kompetensiyalarni o'zlashtirishni talab etadi:

1. *Motivatsion kompetensiya.* Bu maktab rahbarining o'z pedagogik burchini bajarishga tayyorligi, boshqaruvga bo'lgan hoxish va istagi bo'lishini talab etadi.
2. *Kognitiv kompetensiya.* U o'z vazifasini bajarish uchun zarur bo'lgan bilimlarni to'plash va tizimlashtirishni ta'minlaydi.
3. *Juda kuchli irodali kompetensiya.* Shu sababli, qarz muayyan xatti-harakatlarda amalga oshiriladi.
4. *Refleksiv kompetensiya.* U amalga oshirilgan faoliyat samaradorligini, shuningdek, jarayonda yuzaga keladigan qiyinchiliklarni o'z-o'zini tahlil qilishni o'z ichiga oladi.

Yuqoridagi elementlar orasida yetakchi o'rinni kognitiv element egallaydi. Maktab rahbarining kasbiy majburiyatlarini bajarish yoki bajarmaslik oqibatlarini to'g'risidagi bilim uning burch tushunchasi bilan bog'liq bo'lgan motivlari, his-tuyg'ulari, his-tuyg'ulari bilan bog'liq. Belgilangan vazifalarni amalga oshirishning o'ziga xos usullarini bilish, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklar, ularni bartaraf etish usullari o'qituvchining muayyan vaziyatdagi xatti-harakatlarini ixtiyoriy tartibga solish bilan belgilanadi.

Xulosa. Kasbiy burch - bu professional muvaffaqiyatga erishish va shaxsiy muvaffaqiyatga erishishga qaratilgan ma'lum cheklovlar bo'lib, u pedagogik faoliyat yuritish jarayonidagi pedagogik faoliyat mohiyatiga mos keluvchi talablara mos ravishda harakatlanishni nazarda tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 30 maydagi PQ-3755-son "Istiqbolli boshqaruv kadrlarini tanlov asosida tanlab olishning zamonaviy tizimini yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Q

2. 2022 yil 28 yanvardagi “ 2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–60-son farmoni.
3. O‘zbekiston Respublikasining Pedagogning maqomi to‘g‘risidagi Qonuni. 7-8 moddalar. Toshkent 2024y
4. Левитан К.М. Основы педагогической деонтологии / К.М. Левитан. М.: 1994. – 192с.
5. <https://izoh.uz/word/burch>.